

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.53>

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Гришина Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0001-6828-5338
grishinanavi@ukr.net

Ростовська К.В.,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-6478-9114
karina.rostovskaya84@gmail.com

Гришина Н.В., Ростовська К.В. Поняття адміністративно-правового статусу суб'єктів державної антикорупційної політики в Україні.

У статті розглядаються наукові підходи до визначення понять «суб'єкт адміністративного права», «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус». З'ясовано, що антикорупційне законодавство не містить поняття «суб'єкт державної антикорупційної політики». Доведено, що основним суб'єктом державної антикорупційної політики повинен бути народ України, який розробляє та реалізовує заходи політики через органи державної влади та місцевого самоврядування. Обґрунтовано широкий підхід до розуміння системи суб'єктів державної антикорупційної політики, що включає систему суб'єктів боротьби з нею як складовий елемент, а громадяни та громадянське суспільство посідає одне із головних місць у цій системі.

Проаналізовано погляди науковців, щодо класифікації суб'єктів державної антикорупційної політики. Доведено, що існуючі наукові підходи характеризуються певною складністю й обтяжливістю, або навпаки звужують чи не розкривають всієї повноти системи суб'єктів державної антикорупційної політики. Більшість існуючих класифікацій зведено до суб'єктів запобігання та боротьби з корупцією. Обґрунтовано, що існуючий підхід до класифікації не повністю гармонує з тією системою суб'єктів державної антикорупційної політики, а також з переліком функцій, які виконують окремі суб'єкти в розробленні її заходів, здійсненні моніторингу стану виконання тощо. Доведено, що система суб'єктів державної антикорупційної по-

літики є набагато ширшою, ніж система суб'єктів боротьби з нею. Під суб'єктами державної антикорупційної політики запропоновано розуміти народ України, органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи та організації і особи, які мають права та наділені обов'язками (зобов'язані або мають брати участь) у розробленні та реалізації державної антикорупційної політики.

Здійснено узагальнення ознак понять «суб'єкт державної антикорупційної політики» та «адміністративно-правовий статус суб'єкта державної антикорупційної політики», сформульовано відповідні авторські поняття. Також здійснено розподіл системи суб'єктів державної антикорупційної політики на основні групи.

Ключові слова: корупція; антикорупційна політика; суб'єкти запобігання і протидії корупції; суб'єкти розроблення та формування антикорупційної політики.

Hryshyna N., Rostovska K. Concept of administrative and legal status of subjects of state anti-corruption policy in Ukraine.

The article examines scientific approaches to defining the concepts of «subject of administrative law», «status», «legal status», «administrative-legal status». It was found that the anti-corruption legislation does not contain the concept of «subject of state anti-corruption policy». It has been proven that the main subject of the state anti-corruption policy should be the people of Ukraine, who develop and implement policy measures through state and local self-government bodies. A broad approach to understanding the system of subjects of the state

anti-corruption policy, which includes the system of subjects of combating it as a constituent element, and citizens and civil society occupies one of the main places in this system, is substantiated.

The views of scientists regarding the classification of subjects of the state anti-corruption policy are analyzed. It has been proven that the existing scientific approaches are characterized by a certain complexity and burdensomeness, or on the contrary, they narrow or do not reveal the completeness of the system of subjects of the state anti-corruption policy. Most of the existing classifications are reduced to subjects of prevention and fight against corruption. It is substantiated that the existing approach to classification is not fully in harmony with the system of subjects of the state anti-corruption policy, as well as with the list of functions performed by individual subjects in the development of its measures, carried out in monitoring the state of implementation, etc. It is proved that the system of subjects of state anti-corruption policy is much wider than the system of subjects of fighting it. The subjects of the state anti-corruption policy are proposed to be understood as the people of Ukraine, bodies of state and local self-government, public associations, institutions and organizations, and persons who have rights and are endowed with duties (obliged or must participate) in the development and implementation of the state anti-corruption policy.

The features of the concepts «subject of state anti-corruption policy» and «administrative-legal status of the subject of state anti-corruption policy» have been summarized, corresponding author's concepts have been formulated. The system of subjects of the state anti-corruption policy was also divided into main groups.

Key words: corruption; anti-corruption policy; subjects of prevention and counteraction of corruption; subjects of development and formation of anti-corruption policy.

Постановка питання. Важливим чинником у протидії корупції в Україні є ефективна державна антикорупційна політика. Для того щоб ця державна політика була ефективною, крім наявності політичної волі і відповідного її законодавчого забезпечення необхідно також визначити її суб'єктів.

Якщо звернутися до надбань юридичної науки, то можна зробити висновок, що питання визначення системи суб'єктів, які здійснюють діяльність щодо протидії корупції було і до цього часу залишається доволі актуальним, незважаючи на чисельні наукові здобутки. Слід відзначити, питанню адміністративно-правового статусу суб'єктів державної антикорупційної політики в Україні присвячено ряд наукових праць. Дослідження базується на роботах: В.М. Негодченко, Ю.О. Мосенко, В.А. Демянчука, М.Ю. Бездольно-

го, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицького, С.М. Алфьорова, Д.С. Машлякевича, С.О. Шатраваї, О.І. Безпалової, К.В. Ростовської.

Автори ставлять собі за **мету** розглянути поняття адміністративно-правового статусу суб'єктів державної антикорупційної політики в Україні.

Виклад матеріалу дослідження. Ключовим елементом адміністративно-правового механізму розроблення державної антикорупційної політики є відповідна система суб'єктів. Отже, вироблення науково обґрунтованої та адекватної державної антикорупційної політики вимагає залучення відповідних суб'єктів, діяльність яких має безпосереднє відношення вироблення заходів державної антикорупційної політики, моніторингу стану її реалізації, оцінки рівня корупції в Україні. Саме від участі таких суб'єктів у виробленні державної антикорупційної політики, якісного виконання ними наданих їм повноважень у цій сфері безпосередньо залежить ефективність реалізації не тільки її заходів, але і стану корупції в Україні і діяльності інших суб'єктів з її протидії.

Так, у рамках науки адміністративного права, як зазначає у своєму дослідженні В.О. Негодченко, існує підхід, відповідно до якого суб'єкт розглядається як учасник адміністративно-правових відносин [1].

Отже, суб'єкт адміністративного права це носій передбачених прав та обов'язків, який здатний ці права та обов'язки реалізовувати в адміністративно-правових відносинах. Виходячи з чого, суб'єкт державної антикорупційної політики це носій, передбачених нормами адміністративного права прав і обов'язків щодо розроблення, забезпечення реалізації державної антикорупційної політики.

Якщо звернутися до антикорупційного законодавства, то можна констатувати про відсутність визначення поняття «суб'єкт державної антикорупційної політики». Лише у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» надається поняття «спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції» під якими законодавець розуміє - органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [2]. Тобто мова йде про систему суб'єктів, які мають повноваження щодо боротьби з корупцією. Система суб'єктів що мають повноваження стосовно розроблення, моніторингу та оцінки заходів антикорупційної політики у законодавстві чітко не оформлена. Хоча й у ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» зазначається, що Національне агентство з питань запобігання корупції (далі - Національне агентство) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

У той же час відповідно до Модельного закону «Основи законодавства про антикорупційну політику» (2003 р.), прийнятого на 22 пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД, у статті 2 суб'єктами антикорупційної політики визначалися народ держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, установи, організації та особи, уповноважені на формування і реалізацію заходів антикорупційної політики, громадяни [3].

Згідно до ст. 7 цього Закону до суб'єктів антикорупційної політики належать органи, уповноважені розробляти та приймати нормативно-правові акти у сфері антикорупційної політики; здійснювати попередження антикорупційних правопорушень; припиняти корупційні правопорушення й застосовувати заходи відповідальності за них; здійснювати правосуддя у справах про корупційні правопорушення й вживати інших законних заходів розв'язання конфліктів, пов'язаних з корупцією; виконувати рішення про відшкодування шкоди, заподіяної корупційним правопорушенням.

Також у цьому законі до суб'єктів антикорупційної політики віднесено політичні партії. І це не випадково, адже в цитованому нами документі саме через політичні партії та громадські об'єднання народ має змогу брати участь у розробленні державної антикорупційної політики.

На сьогоднішній день у багатьох країнах світу функціонують спеціалізовані антикорупційні суди. Відповідно такі суди функціонують у таких країнах, як Афганістан, Бангладеш, Ботсвана, Болгарія, Бурунді, Камерун, Хорватія, Індонезія, Кенія, Малайзія, Непал, Пакистан, Палестина, Філіппіни, Сенегал, Словаччина та Уганда. Три країни – Мексика, Танзанія і Таїланд – створили спеціалізовані антикорупційні суди пізніше. Відповідно, серед європейських країн лише у Болгарії, Словаччині та Хорватії функціонують антикорупційні суди [4].

Тому, на нашу думку, під суб'єктами державної антикорупційної політики пропонуємо розуміти народ України, органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи та організації і особи, які мають права та наділені обов'язками (зобов'язані або мають брати участь) у розробленні та реалізації державної антикорупційної політики.

Зважаючи на значну кількість суб'єктів державної антикорупційної політики, на нашу думку, важливого значення набуває питання здійснення їх класифікації.

Вироблення підходів до класифікації суб'єктів державної антикорупційної політики також має значення з огляду на те, що невизначеність у тому, яке саме місце посідає певний державний орган чи будь-яке інше підприємство, установа чи організація, або об'єднання громадян у процесі формування, реалізації та контролю за реаліза-

цією державної політики, призводить до дублювання повноважень і виконання одних і тих самих функцій різними органами держави [5, с. 60–62]. Отже, постає проблема розмежування повноважень суб'єктів, що беруть участь у здійсненні антикорупційної політики [6, с. 130].

М.Ю. Бездольний у своєму дослідженні суб'єктів протидії корупції запропонував об'єднати у певні групи: а) суб'єкти, які визначають антикорупційну політику держави; б) суб'єкти безпосередньої правоохоронної діяльності в сфері протидії корупції, а також суб'єкти здійснення правосуддя у справах про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією; в) суб'єкти, діяльність яких спеціально або внаслідок виконання інших функцій спрямована на здійснення запобіжного впливу на причини та умови, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією; г) суб'єкти координації антикорупційної діяльності [7].

М.І. Мельник, досліджуючи це питання, зазначає, що, виходячи зі змісту антикорупційної діяльності, функціонального призначення та кола повноважень, суб'єктів протидії корупції можна поділити на такі групи: 1) суб'єкти, які визначають і забезпечують реалізацію антикорупційної політики держави; 2) суб'єкти, які створюють та удосконалюють нормативно-правову базу протидії корупції; 3) суб'єкти безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері протидії корупції; 4) суб'єкти, які здійснюють судовий розгляд справ про корупційні правопорушення (суд); 5) суб'єкти, діяльність яких спрямована на запобігання корупції; 6) суб'єкти, які здійснюють координацію антикорупційної діяльності; 7) суб'єкти, які реалізують контроль та нагляд за діяльністю суб'єктів безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері протидії корупції; 8) суб'єкти, які здійснюють поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь; 9) суб'єкти, які здійснюють фінансове, матеріально-технічне, інформаційне, науково-методичне забезпечення протидії корупції [8, с. 244].

Виходячи з аналізу наведеної класифікації суб'єктів державної антикорупційної політики можна вказати на її певну складність і обтяжливість, адже більшість наведених вище суб'єктів входять до декількох груп за різним функціональним призначенням.

У той же час В.Д. Гвоздецький, суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, об'єднує у такі групи: 1) суб'єкти, які визначають антикорупційну політику держави (Верховна Рада України, Президент України, Кабмін України, Національне агентство з питань антикорупційної політики); 2) суб'єкти безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері запобігання і протидії корупції (НАБУ тощо), а також

суб'єкти здійснення правосуддя у справах про корупційні правопорушення; 3) суб'єкти, діяльність яких спеціально або внаслідок виконання інших функцій спрямована на здійснення попереджувального й обмежувального впливу на соціальні передумови корупції, запобігання причинам і умовам, що безпосередньо сприяють корупційним правопорушенням (міністерства та відомства, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські організації, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові особи, трудові колективи, засоби масової інформації, окремі громадяни); 4) суб'єкти координації антикорупційної діяльності [9, с. 294 –297].

Аналізуючи повноваження, функції та діяльність органів, на які держава покладає функції боротьби з корупцією Є.В. Невмержицький поділяє їх на п'ять рівнів: перший рівень – Президент України, Верховна Рада України, Кабмін України, Верховний Суд і Вищі Господарський та Арбітражний суди України; другий рівень – міністерства, державні комітети та інші центральні відомства виконавчої влади України; третій рівень – обласні й прирівняні до них Київська та Севастопольська міські адміністрації, Кабмін АР Крим, відповідні ради народних депутатів; четвертий рівень – виконкоми міських рад, районні державні адміністрації, міські та районні ради народних депутатів; п'ятий рівень – демократичні інститути громадянського суспільства, політичні партії, громадські об'єднання, засоби масової інформації та структури громадського контролю, які мають бути створеними [10, с. 132].

С.М. Алфьоров пропонує систематизувати суб'єктів антикорупційної діяльності за обсягом повноважень та ступенем участі суб'єкта в механізмі протидії корупції:

– органи та особи, наділені адміністративними повноваженнями щодо виявлення, припинення, розслідування корупційних правопорушень, у тому числі щодо складання протоколу про адміністративне правопорушення, – спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;

– органи та особи, наділені повноваженнями щодо координації, спрямування, законодавчого забезпечення антикорупційної діяльності;

– органи та особи, наділені повноваженнями щодо сприяння спеціально уповноваженим органам у сфері протидії корупції, за якими закріплюється прямий обов'язок із припинення корупційних правопорушень і повідомлення про них спеціально уповноважених органів [11, с. 4].

Аналіз чинної нормативно-правової бази щодо запобігання та протидії корупції дає підстави стверджувати, що законодавцем було враховано міжнародний досвід та досвід попереднього інституційного забезпечення антикорупційної політики, і відбулося однозначне визначення дер-

жавних структур, які мають відповідні завдання у цій сфері. Виходячи зі змісту антикорупційної діяльності, функціонального призначення та кола повноважень, суб'єкти запобігання і протидії корупції можуть бути поділені на такі групи:

1. Суб'єкти, які беруть участь у запобіганні, виявленні, припиненні корупції, інформуванні населення про рівень корупції.

2. Спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції.

3. Органи державної влади та місцевого самоврядування та їх керівники.

4. Суб'єкти запобігання корупції у діяльності юридичних осіб.

5. Суб'єкти громадськості. [12, с. 94].

Водночас С.О. Шатрава зазначає, що аналіз нормативно-правових актів у сфері запобігання корупції надає можливість класифікувати суб'єктів, яких держава уповноважує вживати заходи із запобігання і протидії корупції та щодо яких вона окреслює загальні напрями здійснення їхніх повноважень, на три групи: 1) суб'єкти із загальними повноваженнями; 2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями; 3) суб'єкти з повноваженнями учасника антикорупційних заходів [13, с. 223].

Дана класифікація стосується загальних повноважень відповідних суб'єктів стосовно протидії та боротьби з корупцією.

Цікавою є запропонована класифікація суб'єктів державної антикорупційної політики Центром політико-правових реформ залежно від сфери відповідальності на органи, відповідальні за:

розробку політики, координацію її впровадження іншими органами влади;

координацію відносин у сфері антикорупційної політики з громадянським суспільством та іноземним партнерами;

оцінку ефективності впровадження заходів антикорупційної політики;

експертне та аналітичне забезпечення антикорупційної політики, у т.ч. аналіз статистичних даних, проведення досліджень та аналіз стану справ із корупцією;

розробку пропозицій щодо змін до законодавства у частині удосконалення антикорупційної політики;

проведення інформаційних кампаній, поширення антикорупційних знань [14].

Незважаючи на наукові доробки, на нашу думку питання вироблення критеріїв класифікації суб'єктів державної антикорупційної політики є актуальним.

Вироблення відповідної класифікації дозволить виділити характерні риси, притаманні системі суб'єктів державної антикорупційної політики, виокремити ознаки, що властиві кожному суб'єкту або їх групі. Класифікація суб'єктів державної антикорупційної політики повинна відбуватися з урахуванням відповідних критеріїв.

У даному контексті вважаємо за доцільне звернути увагу на підхід О.І. Беспалової щодо класифікації суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави, яка у результаті аналізу праць учених-адміністративістів пропонує виокремити такі види суб'єктів:

- за походженням (ступенем належності до держави): державні (органи державної влади), недержавні (органи місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства);

- за характером компетенції: загальні (наприклад, Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України), спеціальні (правоохоронні органи, суд);

- за кількісним показником (складом): індивідуальні (наприклад, окремі громадяни, посадові особи, журналісти засобів масової інформації), колективні (наприклад, відповідні органи виконавчої влади, суд, громадські організації правоохоронної спрямованості);

- за терміном дії (або способом призначення суб'єктів): постійні (наприклад, органи внутрішніх справ, органи прокуратури), виборні (або тимчасові) (наприклад, органи місцевого самоврядування, тимчасова слідча комісія Верховної Ради України) [15, с. 67- 68].

Окрему групу суб'єктів формування та реалізації такого різновиду антикорупційної політики держави є суб'єкти з окремими повноваженнями які розробляють та впроваджують антикорупційну політику юридичних осіб. До них ми відносимо таких, як: колегіальний орган управління (рада директорів, правління тощо); керівник юридичної особи; підрозділ (особа) відповідальні за розроблення та впровадження антикорупційної політики.

Така класифікація дозволить дослідити усі аспекти щодо суб'єктів розроблення та реалізації державної антикорупційної політики.

Отже, підсумовуючи вищенаведене ми можемо зробити деякі **висновки**.

Закон України «Про запобігання корупції» не надає визначення поняття «суб'єкт державної антикорупційної політики». На нашу думку, під суб'єктами державної антикорупційної політики слід розуміти народ України, органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, установи та організації і особи, які мають права та наділені обов'язками (зобов'язані або мають брати участь) у розробленні та реалізації державної антикорупційної політики.

Виходячи з того, що корупція є серйозною загрозою для стабільності держави, можна говорити про те, що основним суб'єктом державної антикорупційної політики повинен бути народ України, який розробляє та реалізовує заходи політики через органи державної влади та місцевого самоврядування. Тому, громадяни та громадянське суспільство посідає одне із головних місць у сис-

темі суб'єктів державної антикорупційної політики.

Система суб'єктів державної антикорупційної політики є набагато ширшою, ніж система суб'єктів боротьби з нею.

З точки зору функціонального призначення та розуміння системи суб'єктів державної антикорупційної політики логічно їх поділити на такі три основні групи [16]:

1) суб'єкти, що розробляють державну антикорупційну політику: а) Президент України; б) Верховна Рада України; в) Кабмін України; г) НАЗК; д) Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції; е) Національна рада з питань антикорупційної політики.. (визначають головні пріоритети в зазначеній сфері; здійснюють законодавче забезпечення, координацію спільних зусиль інших суб'єктів, а також контроль реалізації засад антикорупційної політики)

2) суб'єкти, що реалізують державну антикорупційну політику: а) суб'єкти загальної компетенції (органи державної влади та місцевого самоврядування у межах визначених заходів державної політики); б) суб'єкти спеціальної компетенції: (САП, Нацполіція України, НАБУ, НАЗК, СБУ, Вищий антикорупційний суд);

3) суб'єкти з окремими повноваженнями щодо розроблення та реалізації державної антикорупційної політики: а) юридичні особи публічного та приватного права в частині розробки та реалізації антикорупційних програм. б) громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, діяльність яких пов'язана із заходами щодо запобігання корупції; в) урядовий уповноважений з питань запобігання корупції; г) окремі громадяни; д) міжнародні установи та організації.

4) суб'єкти розроблення та формування антикорупційної політики юридичних осіб - під якими слід розуміти індивідуальних чи колективних представників юридичних осіб приватного та публічного права, які відповідно до законодавства наділені повноваженнями по виробленню та впровадженню в діяльність юридичної особи системи заходів, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють корупції на підприємстві, установі чи організації різних форм власності, протидії корупційних проявів.

До суб'єктів розроблення та формування антикорупційної політики юридичних осіб слід віднести таких: 1) колегіальний орган управління (рада директорів, правління тощо), який розглядає та затверджує антикорупційну політику; 2) керівник юридичної особи (підприємства, установи чи організації), який відповідає за впровадження та виконання антикорупційних заходів, здійснення контролю та звітування; 3) структурний підрозділ (особа) уповноважена за безпосереднє розроблення та впровадження антикорупційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Негодченко В.М. Суб'єкти формування та реалізації державної інформаційної політики. Європейські перспективи, № 2, 2016. – с. 48–57.
2. Про запобігання корупції. Закон України від 26.10.2014 р. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
3. Основы законодательства об антикоррупционной политике: Модельный закон. Принят на XXII пленарн. засед. Межпарламент. Ассамблеи гос-в – уч-в СНГ; (Постанов. № 22-15 от 15 листопада 2003 г.). Информ. бюллетень Межпарламентской Ассамблеи гос-в – уч-в СНГ. 2004. № 33: URL: <http://docs.cntd.ru/document/901898824>.
4. Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf>.
5. Мосенко Ю.О. Державна інформаційна політика України: організаційно-правові аспекти здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2011. 220 с.
6. Демянчук В.А. Адміністративно-правові засади реалізації антикорупційної політики в Україні. Дис. ...док-ра юрид. наук 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, Дніпро, 2018. с. 492с.
7. Бездольний М.Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії корупції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2009. С. 14.
8. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юрид. думка. 2004. 400 с.
9. Гвоздецький В.Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2014. 587 с.
10. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ. 2008. 368 с.
11. Алфьоров С.М. Суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, відповідно до проекту закону України «про засади запобігання і протидії корупції». Актуальні питання юридичної науки та правоохоронної діяльності. № 1 2011. с. 3–7.
12. Машлякевич Д.С. Система суб'єктів запобігання та протидії корупції. Право.ua № 2, 2015. с. 94–101.
13. Шатрава С.О. Місце та особливості функціонування органів Національної поліції в системі суб'єктів протидії корупції. Visegrad Journal on Human Rights. с. 222–226.
14. Спеціально уповноважені інституції з питань антикорупційної політики. Центр політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872035-1.6.-spetsialno-upovnovageeni-institutsiyi-z-pitan-antikoruptionsynoyi-politiki>.
15. Безпалова О.І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 544 с.
16. Ростовська К.В. Суб'єкти державної антикорупційної політики: поняття та підходи до класифікації. Право і суспільство. № 6. 2018. с. 165–169.